

Recenzja

rozprawy doktorskiej: Kinga Karsten, *Aplikacja kan. 1095 n. 3 Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 roku w wyrokach Sądu Metropolitalnego w Katowicach coram Sobański*, Lublin 2016 (mps), ss. 202.

Badania w zakresie współczesnego rodzimego sądownictwa kościelnego, niezbyt często podejmowane, mają na celu przede wszystkim ustalenie, jak w praktyce orzeczniczej przedstawia się stosowanie wprowadzonej w KPK z 1983 roku normy kan. 1095, nn. 1-3, a więc w przedmiocie niezdolności konsensualnej, inaczej psychicznej. W szczególności chodzi o n. 3 wymienionego kanonu (niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich z przyczyn natury psychicznej) – tytuł nieważności najczęściej występujący na wokandach sądowych w obszarze tegoż kanonu.

Skierowanie uwagi badawczej mgr. Kingi Karsten ku orzecznictwu Sądu Biskupiego, a potem Metropolitalnego w Katowicach uznać należy za trafne, tutaj bowiem orzekał od 1984 roku, początkowo jako sędzia diecezjalny, a następnie, od 1989 roku, jako wikariusz sądowy biskupa katowickiego (od 1992 roku metropolity katowickiego) wybitny kanonista, uczony i zarazem sędzia kościelny, ks. prof. Remigiusz Sobański (1930-2010). Rozpoczynając w 1990 roku pełnienie w turnusach sędziowskich funkcji ponensa a kończąc tę posługę w 2010 roku, zredagował 134 orzeczenia w sprawach *nullitatis matrimonii* prowadzonych z kan. 1095, n. 3 KPK. Zapadły one w pierwszej i trzeciej instancji (wyznaczonej przez Sygnaturę Apostolską), natomiast ks. Sobański nie występował jako ponens w sprawach rozpoznawanych w drugiej instancji.

Podejmując badania nad wyrokami c. Sobański, jakie zostały wydane z wymienionego kanonu, Kandydatka zaznacza, że „gros wniosków badawczych dysertacji będzie wynikiem porównania teoretycznych poglądów i tez zwartych w pracach naukowych ks. Remigiusza Sobańskiego z praktyką, czyli treściami/formą wyroków przez niego redagowanych” (s. 12). Jednocześnie dodaje, że analiza tych orzeczeń pozwala dostrzec „pewne <odejścia> od ideału” (tamże). Wyraża też nadzieję, że jej monografia będzie „swoistym komentarzem do kanonu 1095 nr 3 KPK, a także innych norm kodeksowych i pozakodeksowych, opisujących nade wszystko konstruowanie wyroku w sprawach *de nullitate matrimonii*” (s. 15).

Podstawowym źródłem rozprawy są wyroki c. Sobański (tak opublikowane, jak i niepublikowane), pozostałe zaś źródła stanowią odpowiednie akty normatywne, dokumenty Magisterium papieskiego oraz wyroki Trybunału Roty Rzymskiej. Gdy chodzi o literaturę, to wykorzystano liczne opracowania z zakresu kanonicznego prawa małżeńskiego, tak materialnego, jak i procesowego oraz publikacje z dziedziny psychologii i psychiatrii.

Wymieniając (we Wstępie) poszczególne kategorie źródeł i literatury, Autorka niepotrzebnie podaje (w przypisach) ich przykłady.

Wybór metod zastosowanych w opracowaniu jest właściwy; są to: metoda dogmatyczno-prawna oraz porównawcza. De facto posłużono się również metodą analityczną. Wskazanie zaś metody „statystycznej” może nasuwać wątpliwości.

Gdy chodzi o sam tytuł opracowania, to wskazanie roku KPK jest zbędne, a poza tym wystarczyło użyć powszechnie przyjętego skrótu „KPK”.

Na strukturę rozprawy złożyły się cztery rozdziały. Pierwszy stanowi rodzaj wprowadzenia w problematykę niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich z przyczyn natury psychicznej (w tytule niepotrzebne jest słowo „psychiczna”). W rozdziale drugim dokonano ogólnej charakterystyki wyroków c. Sobański. Rozdział trzeci poświęcony jest istotnym obowiązkom małżeńskim oraz przyczynom natury psychicznej niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich. Natomiast przedmiotem rozdziału czwartego jest dowodzenie w sprawach rozstrzygniętych orzeczeniami c. Sobański.

Zamieszczenie na początku pracy Noty biograficznej ks. prof. Remigiusza Sobańskiego (s. 4-7) nie wydaje się szczęśliwe: biogram umieszcza się zazwyczaj w pierwszym przypisie lub na końcu opracowania. W wykazie skrótów (s. 3) same arengi dokumentów, podobnie jak tytuły czasopism, powinny być podane kursywą albo ujęte w cudzysłów.

Dużo zastrzeżeń należy zgłosić do wykazu bibliografii. Gdy chodzi o źródła, to tytuł p. 1 brzmi: „Dokumenty teologiczno-prawne Kościoła powszechnego” (chodzi o zwrot „teologiczno-prawne”). W obrębie tej jednostki zauważa się poza tym następujące mankamenty: a) na oznaczenie „Acta Apostolicae Sedis” powszechnie stosuje się skrót: AAS; b) zwrot „Acta Apostolicae Sedis” raz jest ujęty w cudzysłów, innym razem nie; c) przy poszczególnych pozycjach brak jest wskazania numeru seryjnego periodyku czy organu urzędowego: np. zamiast „Acta Apostolicae Sedis 1988, s. 1178-1185” powinno być: „AAS 80 (1988), s. 1178-1185”; d) kursywą powinny być oznaczone jedynie obcojęzyczne tytuły dokumentów, np. Deklaracja *Quaesitum...*; e) tytuły niektórych pozycji zostały podane w jęz. polskim, a jako miejsce ich opublikowania podano Acta Apostolicae Sedis (np. „Jan Paweł II, *Przemówienie do Roty Rzymskiej Acta Apostolicae Sedis...*”); f) w odniesieniu do jednych dokumentów papieskich wskazano rodzaj dokumentu (np. „Jan XXII, *Encyklika Ad Petri cathedram*”; notabene w takim przypadku tytuł encykliki powinien być ujęty w cudzysłów), natomiast w odniesieniu do innych od razu podano tytuł (np. „Paweł VI, *Causas matrimoniales...*”; należało zaznaczyć: „*Motu proprio*”); g) gdy chodzi o Konstytucję

duszpasterską o Kościele ... , to bezpośrednio po tytule podano: „Paweł VI” (!); h) w pozycji ostatniej podano najpierw „*Provida Mater*”, a potem dodano: „instrukcja”; i) w pozycji „Pontificia Commissio ...” nie podano stron „*Communicationes*”. Poza tym: j) tytuł 1.2.: „Materiały z Sądu Metropolitalnego w Katowicach”, gdzie figurują wyłącznie wyroki, jest niewłaściwy (powinien brzmieć: „Wyroki Sądu Biskupiego/Metropolitalnego w Katowicach c. Sobański”); k) w kolejności wyroków nie zastosowano kryterium chronologicznego, jakie więc kryterium zastosowano ?; l) w opisach wyroków brak sygnatur akt sprawy (!); ł) nie podano sygnatur pozycji „1.2.3. Inne”; m) podtytuł „Wyroki publikowane” oznaczono „2.2.”, tymczasem nie ma podtytułu oznaczonego „2.1”; n) w pozycjach pomieszczonych pod podtytułem „2.2. Wyroki publikowane” zapanował całkowity chaos: znalazły się tutaj także komentarze do wyroków; podano komentarz do jednego dekretu; opisy wyroków rotalnych odbiegają zupełnie od powszechnie przyjętego sposobu ich opisu bibliograficznego; tu i ówdzie zamiast „*Decisiones*” jest „*Decsiones*”; co gorsze: pomieszczono tutaj m.in. wyroki c. Sobański opublikowane (powinny znaleźć się w wykazie wyroków c. Sobański, podzielonym na dwa punkty: niepublikowane i opublikowane); o) w opisie opublikowanych wyroków c. Sobański brak jest nazwiska ponensa, czytelnik jedynie domyśla się, że chodzi o wyroki c. Sobański; p) w wykazie opublikowanych wyroków c. Sobański brak chronologii; r) podtytuł „*Źródła prawa polskiego*” oznaczony jest jako „2” (ta cyfra pojawiła się już wcześniej).

Co się tyczy wykazu literatury, to w przypadku czasopism – podobnie jak w przypadku pozycji źródłowych – pominięto (przed wskazaniem roku) numeru seryjnego. Poza tym: a) do literatury zaliczono *Dzieła zebrane* Jana Pawła II (jest to źródło); b) niewłaściwie opisano pozycje rękopiśmienne (powinno oznaczać się w nawiasie: „mps w Bibl. UKSW”); c) „*Studia wrocławskie*”, „*Studia gdańskie*”, itp. powinny być opisane: „*Studia Wrocławskie*”, itd. d) w pierwszej z figurujących pozycji G. Erlebacha nie podano, o jaki komentarz chodzi oraz nie wskazano miejsca i roku wydania; e) w pierwszej z figurujących pozycji Z. Grocholewskiego podano „*Grocholeski*”; f) gdy chodzi o prace pod redakcją, to redaktora oznacza się raz skrótem „red.” (np. na s. 186), a innym razem „(red.)” (np. na s. 189).

Rozdział I rozprawy: „Psychiczna niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1983 r.” (s. 17-56) rozpoczyna się od wywodów Autorki na temat zgody małżeńskiej, następnie omawia ona *incapacitas assumendi* (zatrzymując się nad poszczególnymi elementami tej figury prawnej). Interesująco przedstawia genezę kan. 1095 KPK. Gdy mówi o trwałości i charakterze absolutnym (nie relatywnym) niezdolności, nie zajmuje stanowiska. Trafnie, a przy tym wnikliwie ukazuje istotne obowiązki małżeńskie. W sumie rozdział ten należy ocenić wysoko, Kandydatka

wykazała tu bowiem umiejętność syntetycznego – zachowując właściwe proporcje – zaprezentowania tego wszystkiego, co określa kan. 1095, n. 3 KPK, a co miało stanowić niejako „tło” dla rozwinięcia właściwej problematyki jej opracowania, poświęconej aplikacji wymienionej normy prawnej przez ks. R. Sobańskiego w zredagowanych przez niego (nie zaś „spisanych”, jak wyraża się Autorka, m.in. na ss. 9, 65, 94, 160 i 161) orzeczeniach.

W rozdziale II: „Charakterystyka wyroków” (s. 57-94) czytelnik zapoznaje się najpierw z podstawami ustawowymi wydawania wyroków przez wieloletniego oficjała katowickiego (wraz z pozostałymi sędziami). Gdy chodzi o wyroki pochodzące z okresu 1989-2005, K. Karsten słusznie zauważa, że – poza Kodeksem Prawa Kanonicznego – obowiązywała Instrukcja *Provida Mater* z 15 sierpnia 1936 roku, która w rzeczywistości była ustawą, a następnie motu proprio Pawła VI *Causas matrimoniales* z 28 marca 1971 roku. Z kolei Autorka omawia strukturę wyroku w poszczególnych jego elementach (nagłówek, przebieg sprawy, uzasadnienie orzeczenia – motywy prawne i motywy faktyczne, rozstrzygnięcie, miejsce, data i podpisy, koszty procesu, pouczenia i zakazy). Ze zrozumiałych względów szczególne zainteresowanie budzi tutaj argumentacja ponensa. Autorka podkreśla, że czymś istotnym dla sędziego-profesora było to, by wyrok był przekonujący dla strony powodowej. Dbał również o to, by motywy *in iure* oraz *in facto* stanowiły spójną całość (jedna część uzupełnia drugą). Świadom faktu rozpoznawania sprawy przez instancję odwoławczą, ks. Sobański dbał o jasność rozstrzygnięcia. Szczególną wnikliwość wykazywał w redagowaniu orzeczeń negatywnych.

Gdy chodzi o motywy prawne, zdaniem Kandydatki ponens odwoływał się do odnośnych norm prawnych (tak w zakresie prawa substancjalnego, jak i procesowego), a także do orzecznictwa rotalnego oraz piśmiennictwa kanonistycznego w przedmiocie kan. 1095, n. 3 KPK. Cenne jest sporządzenie przez Autorkę listy rodzajów źródeł i literatury, które przywoływał w swoich wyrokach ks. Sobański (s. 67-69). Interesująca jest konstatacja, iż stan prawny był bardziej rozbudowany w wyrokach ferowanych w pierwszej instancji, czego nie dało się dostrzec w orzeczeniach podejmowanych w trzeciej instancji.

Co się tyczy motywów faktycznych, K. Karsten stwierdza, iż schemat tej części wyroku różnił się w zależności, czy chodziło o pierwszą czy o trzecią instancję (skupiał tutaj swoją uwagę na wnioskach trybunałów pierwszej i drugiej instancji). Dużą wagę przywiązywał do uzyskania pewności moralnej.

W podpunkcie o roli obrońcy węzła małżeńskiego (tytuł tej jednostki powinien brzmieć raczej następująco: „Ustosunkowanie się do uwag obrońcy węzła”) Autorka zauważa, że ks. Sobański nie przywiązywał większej uwagi do *animadversiones*

wymienionego uczestnika procesu. Co się tyczy samego rozstrzygnięcia sprawy, ważna jest uwaga Kandydatki, iż oficjał katowicki nie wskazywał na ogół konkretnej przyczyny niezdolności ani też nie określał konkretnego istotnego obowiązku, którego w danym przypadku nie mógł podjąć nupturient.

Interesująco wypada przytoczona przez Kandydatkę statystyka dotycząca następujących danych: okres od zawarcia do wniesienia skargi powodowej, czas trwania procesu, liczba spraw.

W rozdziale III: „Istotne obowiązki małżeńskie i przyczyny natury psychicznej czyniące niezdolnymi do zawarcia małżeństwa” (s. 95-125) (ostatni fragment tytułu powinien raczej brzmieć: „...czyniące niezdolnymi do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich”) czytelnik ma możliwość zapoznania się z wymienionymi rzeczywistościami występującymi w sprawach rozstrzygniętych orzeczeniami c. Sobański.

Gdy chodzi o istotne obowiązki małżeńskie, a więc wynikające z celów oraz istotnych przymiotów małżeństwa, Autorka odpowiada na pytanie, jakie powinności małżeńskie „przewijały się” najczęściej w wyrokach wybitnego kanonisty katowickiego (dochowanie wierności małżeńskiej, trwanie w związku nierozzerwalnym, utworzenie wspólnoty, wzajemne dopełnianie się psychoseksualne, fizyczne współżycie małżonków, odpowiedzialność za siebie i rodzinę).

Wśród przyczyn natury psychicznej uniemożliwiających podjęcie *onera matrimonialia essentialia* w przebadanych sprawach Kandydatka wymienia: zaburzenia osobowości, osobowość niedojrzałą, osobowość zależną, osobowość chwiejną emocjonalnie, osobowość dyssocjalną (czy dyssociacyjną ?), osobowość lękliwą, osobowość paranoiczną, osobowość nieprawidłową wraz z epilepsją, alkoholizm, zaburzenia psychoseksualne. Poszczególne przyczyny zostały odniesione do konkretnych wyroków c. Sobański. Referując ten wątek K. Karsten podkreśla, że tenże sędzia zwracał uwagę, iż jedynie poważna anomalia psychiczna, nie zaś zwykła trudność, może spowodować niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich. Stosunkowo dużo spraw dotyczyło uzależnienia alkoholowego, co też znalazło swój wyraz w poświęceniu tej kwestii nieco więcej miejsca. Nieco mniej dotyczyło zaburzeń psychoseksualnych, osobowości niedojrzałej, zależnej, chwiejnej emocjonalnie. Weryfikacji wymaga zdanie: „Przykładowo: alkoholizm, homoseksualizm i bigamia występowały głównie u mężczyzn” (s. 125; czy rzeczywiście bigamia ?). Z kolei w ostatnim zdaniu na s. 125 zabrakło odnośnika ze wskazaniem odpowiednich wyroków.

„Dowodzenie” to tytuł rozdziału IV (s. 126-158). Autorka zaznacza, że ks. Sobański zwracał uwagę na to, jaki był stan psychiczny danego kontrahenta w momencie zawierania

małżeństwa, a także na związek przyczynowy między określonym zaburzeniem a niezdolnością. Na poparcie tego twierdzenia przytacza fragment orzeczenia c. Sobański z 5 czerwca 1992 roku, podobnie jak ilustruje fragmentem wyroku z 17 stycznia 1994 roku troskę ponosa o odróżnianie trudności od niemożliwości. Ukazując rodzaje dowodów stosowanych w sprawach rozstrzygniętych wyrokiem c. Sobański, dwie strony poświęciła rozważaniom abstrakcyjnym, po czym zilustrowała to konkretnymi orzeczeniami trybunału katowickiego. Szczególne znaczenie należy przypisać wywodom Kandydatki na temat dowodu z opinii biegłych. Tu jednak zachwiana jest proporcja między referowaniem przepisów prawa (s. 143-147) a informacjami o posługiwaniu się tym dowodem w wyrokach zredagowanych przez oficjała katowickiego (s. 147-149), przy czym s. 149 jest poświęcona refleksji Autorki, skądinąd pożytecznej, na temat dialogu sędziego z biegłym. Zatrzymując się nad kwestią oceny materiału dowodowego, dostrzega ona duży stopień krytycyzmu ks. Sobańskiego – jest to zasługujący na uznanie fragment rozdziału.

W zakończeniu rozprawy (s. 159-161) czytelnik zapoznaje się z wnioskami Autorki, która wysoko ocenia wyroki ks. prof. Remigiusza Sobańskiego, w których nietrudno dostrzec jego wszechstronną wiedzę, nie tylko prawniczą. Podkreśla „kunszt i rzetelność” tych orzeczeń, co do których nigdy nie wnoszono o nieważność. Zauważa ponadto, że z biegiem lat „zaczęły przypominać [one] wyroki rotalne” (s.160), oraz że z biegiem lat stawały się znacznie krótsze, zwłaszcza gdy chodzi o część *in facto*. Wyroki c. Sobański, stwierdza również Kandydatka, „nie realizowały kodeksowego zobowiązania do pouczenia stron o zobowiązaniach moralnych i cywilnych, którymi ewentualnie strony były związane wobec siebie i wobec potomstwa” (tamże), co nie wpływało na ich ważność. Orzeczenia, które wyszły spod pióra wybitnego znawcy prawa małżeńskiego, stanowią – konstatuje K. Karsten – „formę komentarza tego kanonu [1095, n. 3 KPK] skierowaną zwłaszcza do praktyków (s. 161).

Mamy zatem do czynienia z pożytecznym poznawczo opracowaniem monograficznym na temat wyroków Sądu Biskupiego, a następnie Metropolitalnego w Katowicach c. Sobański w sprawach rozpoznanych (w pierwszej i w trzeciej instancji) z kan. 1095, n. 3 KPK. Analiza 134. orzeczeń wydanych przez tego cenionego uczonego i dydaktyka na przestrzeni 26. lat dokonana przez Autorkę pozwoliła jej wysoko ocenić ów obszar aktywności długoletniego profesora ATK (następnie UKSW) i UŚ. Analiza ta objęła wszystkie aspekty wymienionego tytułu nieważności obecne w tych rozstrzygnięciach. Jest to pierwsze w literaturze rodzimej tego rodzaju opracowanie, co stanowiło znaczną trudność w „zmierzeniu się” z tak bogatym

materiałem badawczym. Należy stwierdzić, że Kandydatka wywiązała się z postawionego sobie zadania, choć nie ustrzegła się pewnych niedociągnięć.

Poza wskazanymi już *obiter* mankamentami, niedociągnięciem rozprawy jest zbyt szerokie „obudowywanie” właściwego nurtu narracji referowaniem norm prawnych w obrębie poszczególnych wątków tematycznych. W ten sposób nieco „ginie” – w wielu przypadkach – to, co stanowi oryginalny wkład ponensa w rozwój orzecznictwa w odniesieniu do kan. 1095, n. 3 KPK. Poza tym czytelnik opracowania odczuwa pewien niedosyt, gdy chodzi o bliższe poznanie „stylu” wyroków c. Sobański (należało ilustrować szereg stwierdzeń Autorki cytatami tychże rozstrzygnięć: w tekście lub w przypisach). To jednak nie pomniejsza znacząco waloru monografii.

W podsumowaniu należy stwierdzić, że rozprawa ks. mgr. lic. Kingi Karsten spełnia wymogi stawiane rozprawom doktorskim w art. 13 Ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. 2003 r. Nr 65, poz. 595; Dz. U. 2005 r. Nr 164, poz. 1365; Dz. U. 2011 r. Nr 84, poz. 455), stanowi bowiem oryginalne rozwiązanie problemu naukowego. Tym samym można wnioskować o dopuszczenie Kandydatki do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Płock, 23.05.2016 r.

ks. prof. zw. dr hab. Wojciech Góralski, UKSW